

Ilona Gumowska-Grochot <https://orcid.org/0000-0002-9229-0329>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Filologiczny, Katedra Tekstologii i Gramatyki Języka
Polskiego, pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4a, 20–031 Lublin, e-mail: ilona.gumowska-grochot@mail.umcs.pl

SŁOWNIK GWAR LUBELSZCZYZNY PROFESOR HALINY PELCOWEJ JAKO ŹRÓDŁO WIEDZY I INSPIRACJI W EDUKACJI REGIONALNEJ

*SŁOWNIK GWAR LUBELSZCZYZNY (A DIALECT DICTIONARY OF THE LUBLIN
REGION) BY PROFESSOR HALINA PELCOWA AS A SOURCE
OF KNOWLEDGE AND INSPIRATION IN REGIONAL EDUCATION*

Słowa kluczowe: gwara, słownik gwarowy, edukacja regionalna

Keywords: dialect, dialect dictionary, regional education

Streszczenie

W artykule zaprezentowano najważniejsze w kontekście edukacji regionalnej walory dydaktyczne *Słownika gwar Lubelszczyzny* Profesor Haliny Pelcowej. Wskazano znaczenie i cele edukacji regionalnej oraz podkreślono szczególnie istotną rolę gwary w nauczaniu kultury regionu. Zwrócono uwagę na możliwości, jakie stwarza wykorzystanie słowników gwarowych jako źródła wiedzy w procesie dydaktycznym. Omówiono te cechy *Słownika gwar Lubelszczyzny*, które są szczególnie cenne w tym kontekście: układ tematyczny, budowę hasła, wybór tekstów gwarowych oraz dostępność słownika. Wskazano także na rolę, jaką w zakresie doboru tematów, metod nauczania i materiału dydaktycznego odgrywa monografia H. Pelcowej pt. *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego*.

Abstract

The article presents the most important didactic values of *Słownik gwar Lubelszczyzny (A Dialect Dictionary of the Lublin Region)* by Professor Halina Pelcowa in the context of regional education. It highlights the significance and objectives of regional education and emphasizes the particularly important role of dialects in teaching the culture of a region. The article draws attention to the opportunities offered by the use of dialect dictionaries as a source of knowledge in the educational process. It discusses the features of *Słownik gwar Lubelszczyzny* that are especially valuable in this context: its thematic structure, the construction of dictionary entries, dialect texts, and the dictionary's accessibility. It also points to the role played by Halina Pelcowa's monograph *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego (Lexical Heritage as a Sign of Identity of the Lublin Region)* in the selection of topics, teaching methods and materials.

1. WPROWADZENIE

Dwunastotomowy *Słownik gwar Lubelszczyzny* [SGL] oraz jego integralna część podsumowująca – monografia pt. *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* [Pelcowa, 2023] stanowią ukoronowanie wieloletniej pracy badawczej i naukowej Profesor Haliny Pelcowej. Nie będzie przesadą nazwać to dzieło monumentalnym osiągnięciem w zakresie leksykografii gwarowej i syntezą wiedzy o gwarach regionu. Stworzony przez autorkę słownik o układzie tematycznym poza niepodważalnymi walorami naukowymi ma także wyjątkową wartość dydaktyczną. Można bowiem na jego podstawie zaprojektować ramy kompleksowego programu edukacji regionalnej dla Lubelszczyzny. Ukazanie najważniejszych z perspektywy dydaktycznej walorów słownika H. Pelcowej oraz możliwości, jakie stwarza on dla edukacji regionalnej, stanowi cel niniejszego artykułu.

2. EDUKACJA REGIONALNA – ZNACZENIE I CELE

Choć w czasie ostatnich trzech dekad stosunek do edukacji regionalnej w polskiej szkole ewoluował¹ – w największym uproszczeniu: od pełnej aprobaty do zepchnięcia na odległy plan treści fakultatywnych czy nawet marginalnych [por. Józefowicz, 2013; Repsch, 2013] – to pedagodzy nie mają wątpliwości co do jej istotnego znaczenia dla kształtowania tożsamości dzieci i młodzieży oraz funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego [por. Nikitorowicz, 2011].

Jerzy Nikitorowicz definiuje edukację regionalną jako:

[...] edukacj[ę] środowiskow[ą], wszelkie działania przekazujące wiedzę o „ojczyźnie prywatnej” i kształtące więzi z nią, ze światem pierwotnego zakorzenienia. Wychodzi naprzeciw człowiekowi, kształtując umiejętność współżycia, współdziałania i ustawicznego zaangażowania „w małej ojczyźnie”, jednocześnie zapewnia ciągłość kulturową grupy poprzez wyposażanie w wiedzę, uwrażliwianie na wartości uniwersalne na podstawie więzi lokalnych. Treści edukacji regionalnej związane są z krajo-brazem, architekturą, zabytkami kultury duchowej i materialnej, gwarą (dialektem miejscowym), folklorem, legendami, sztuką ludową, historią, z lokalnymi bohaterami (osobami znaczącymi) i wydarzeniami, kontaktami międzyludzkimi, przekazem

¹ Jak zauważa Ewa Repsch, rok 1995 uznać należy za przełomowy w podejściu do edukacji regionalnej. Ministerstwo Edukacji Narodowej wydało wtedy dokument pt. *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*, w którym dostrzeżono potrzebę edukacji regionalnej i stworzono jej ramy [Repsch, 2013, s. 113].

międzypokoleniowym, obyczajowością społeczności, obcowaniem z przyrodą itp. [Nikitorowicz, 2009, s. 502–503].

Pedagog zwraca uwagę, że edukacja regionalna, inicjując „proces dialogu edukacyjnego”, przynosi korzyści dwojakiego rodzaju: „wzmacniając siły jednostki”, pozwala jej zrozumieć siebie i własną kulturę, a w konsekwencji dostrzec odmienności i szukać dróg porozumienia oraz współpracy [Nikitorowicz, 2009, s. 219]. Za jej główny cel² uznaje „kształtowanie szacunku dla własnego dziedzictwa kulturowego, systemu wartości, języka, tradycji, zwyczajów i obyczajów” [Nikitorowicz, 2006, s. 106].

3. MIEJSCE JĘZYKA I GWARY W EDUKACJI REGIONALNEJ

Kultura regionu zanurzona jest w jego języku, w lokalnej gwarze, która „najlepiej i najpełniej jest w stanie przekazać treści wiedzy o najbliższym środowisku” [Nikitorowicz, 2006, s. 106]. Doskonale zdają sobie z tego sprawę językoznawcy, dialektolodzy i etnolingwiści, skupieni na opisywaniu relacji języka i kultury. Halina Pelcowa zauważa:

Istotnym komponentem tożsamości jest język jako element i składnik kultury we wszystkich wymiarach – globalnym, regionalnym i lokalnym, z wplecioną kulturą ludową jako ważnym wyznacznikiem różnorodności i bogactwa w perspektywie regionalnej, czyli gwarami z wielością i różnorodnością form językowych, realizujących ludową wizję świata i człowieka. Przejawia się to zarówno w zjawiskach natury fonetycznej, morfologicznej, jak i w ciekawym i bogatym słownictwie [Pelcowa, 2009, s. 305].

Za „najwyrazistsze zwierciadło” tak ujmowanej tożsamości H. Pelcowa uznaje gwary, w których przechowywane jest to, czego nie ma już dziś w języku ogólnym. Jak podkreśla autorka, w gwarze:

2 Szczegółowe cele edukacji regionalnej zredagowano w podstawie programowej kształcenia ogólnego z 2001 r., w której jedną z międzyprzedmiotowych ścieżek edukacyjnych była „edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie”. W szkole podstawowej były to: 1) poznanie najbliższego środowiska i specyfiki swojego regionu; 2) rozwijanie wartości rodzinnych związanych z wartościami kulturowymi wspólnoty lokalnej; 3) rozwój postaw patriotycznych związanych z tożsamością kultury regionalnej. W istniejącym ówczesnie gimnazjum były to zaś: 1) rozwijanie wiedzy o kulturze własnego regionu i jej związkach z kulturą narodową; 2) kontakt ze środowiskiem lokalnym w celu wytworzenia bliskich więzi i zrozumienia różnorakich przynależności człowieka; 3) ugruntowanie poczucia tożsamości narodowej przez rozwój tożsamości regionalnej; 4) rozwijanie wiedzy o historii regionu w powiązaniu z tradycjami własnej rodziny [Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r.].

[...] zorientowanej terytorialnie, jest zawarte dziedzictwo szczególne, z wpisaniem dziedziczeniem nie tylko form językowych, ale także systemu wartości uniwersalnych, nie naruszalnych, z ciekawością nastawioną na konieczność nazwania każdego najdrobniejszego elementu otaczającej rzeczywistości, a także z umiejętnością segregowania i wartościowania świata. Gwara poprzez wyrazy i ich znaczenia zespolone ze sferą obyczajów, obrzędów i wierzeń, z religijnością ludową i dziedziczną mądrością życiową, kumuluje i utrwała wiedzę o świecie, wynikającą z doświadczenia, przekonań i systemu wartości ludności wiejskiej jako nosicieli kultury ludowej [Pelcowa, 2015, s. 304].

Halina Pelcowa uważa, że edukacja regionalna może dowartościować rolę gwary w procesie kształtowania tożsamości regionalnej. Dzięki niej młodemu pokoleniu uda się nie tylko ocalić dziedzictwo regionu, ale także odkryć jego językową i kulturową przeszłość [Pelcowa, 2009, s. 305–306].

4. SŁOWNIK GWAROWY JAKO ŹRÓDŁO WIEDZY W PROCESIE DYDAKTYCZNYM

Zdaniem H. Pelcowej to właśnie słownikom gwarowym przypada szczególna rola w dokumentowaniu i nauczaniu tych elementów dawnej kultury, które są fundamentami „międzypokoleniowego dialogu językowego i kulturowego” i służą zachowaniu dziedzictwa oraz tożsamości regionalnej [Pelcowa, 2015, s. 303]. Autorka podkreśla, że zadaniem leksykonów gwarowych jest, po pierwsze, dostarczenie informacji o danym słowie, po drugie – jego prezentacja i po trzecie – najważniejsze w kontekście dydaktycznym – jego interpretacja włączająca nazwę i desygnat w przestrzeń kulturową oraz w dialog pokoleń [Pelcowa, 2015, s. 307]. Opracowania leksykograficzne o charakterze regionalnym, utrwalające dawne realia, muszą jednak mieć odpowiednią formę, która nie tylko ułatwi młodzieży zrozumienie przeszłości i kultury, do której dziś już nie mają bezpośredniego dostępu, ale także zaprezentuje ją w sposób atrakcyjny dla współczesnego, młodego odbiorcy. Dlatego tak istotna jest rola obrazu i mapy włączonych w strukturę hasła słownikowego. Stanowią one integralną część definicji gwarowego słownictwa, ujednolaczając ją i ilustrując [Pelcowa, 2015, s. 307–308]. Halina Pelcowa uważa więc, że rola słownika gwarowego w procesie dydaktycznym zmierzającym do budowania i wzmacniania tożsamości regionalnej jest bezsporna:

Słowniki, poprzez możliwość zachowania autentycznej mowy i kultury ludowej, wzmacniają tożsamość regionalną, ze szczególnym miejscem dla „małej ojczyzny” w systemie wartości młodego pokolenia i w procesie edukacji. Nie trzeba zatem nikogo przekonywać, że są opracowaniami o szczególnym znaczeniu dla ochrony i zachowania gwary

jako dziedzictwa językowego, istotnego dla budowania pomostu między pokoleniami [Pelcowa, 2015, s. 309].

Słownik gwar Lubelszczyzny jest doskonałym przykładem opracowania, na podstawie którego można stworzyć program edukacji regionalnej zarówno w szkolnym, jak i pozaszkolnym procesie dydaktycznym. Łączy rygor opracowania naukowego z przystępnością i praktycznym charakterem leksykonu. Jak pisze H. Pelcowa: „*Słownik* daje sygnał i impuls do działania dla tych, którzy interesują się własną »małą ojczyzną« i jej dziedzictwem kulturowym” [SGL, t. I, s. 27].

5. WALORY EDUKACYJNE *SŁOWNIKA GWAR LUBELSZCZYZNY* HALINY PELCOWEJ

Lubelszczyzna jest obszarem „różnorodnym językowo, z wyspowym układem cech językowych” [SGL, t. I, s. 28]. O specyficznym gwarowym kształcie regionu H. Pelcowa pisze następująco:

Gwary tego regionu nie tworzą zwartego systemu fonologicznego. Z jednej strony jest duży stopień niejednorodności związanej ze zróżnicowaniem regionalnym, z drugiej – z rozchwianiem systemu gwarowego i niekonsekwentną realizacją cech gwarowych przez mieszkańców regionu. Łączą się tu i przenikają cechy trzech ugrupowań gwarowych: małopolskiego, mazowieckiego i kresowego, na które nakładają się zjawiska ogólnogwarowe, osobliwości regionalne, i obecne w każdym regionie gwarowym cechy ogólnopolskie [SGL, t. I, s. 28].

Tak złożony i skomplikowany pod względem występujących cech językowych i wpływów kulturowych obszar może stanowić poważne wyzwanie dla nauczycieli, a tym bardziej dla uczniów. Trójdzielność gwar regionu, na którą wskazują badacze [m.in. Kaczmarek, Bartmiński, Mazur, 1978; Pelcowa, 2001, s. 15, 19–30], może bowiem prowadzić do błędów w interpretacji znaczeń i zasięgu poszczególnych nazw czy też do nieuprawnionych uogólnień o języku regionu. *Słownik gwar Lubelszczyzny* [SGL] wraz z monografią *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* [Pelcowa, 2023] stanowią nie tylko doskonałe pod względem merytorycznym źródło wiedzy i materiału dydaktycznego, ale także swego rodzaju przewodnik po języku i kulturze regionu, dzięki któremu udaje się uniknąć czyhających zasadzek. Wskażmy zatem na te cechy *Słownika gwar Lubelszczyzny*, które mogą być szczególnie pomocne w planowaniu edukacji regionalnej.

Z perspektywy praktycznego wykorzystania słownika w celach dydaktycznych jego największą zaletą jest układ tematyczny kolejnych dwunastu tomów [zob.

Pelcowa, 2023, s. 25–29], które tworzą pełny obraz kultury ludowej regionu. Opracowanie daje możliwość zaprojektowania ram kompleksowego programu edukacji regionalnej dla Lubelszczyzny na poziomie szkoły podstawowej oraz średniej. Byłoby to dużo trudniejsze przy zastosowaniu porządku alfabetycznego, w przypadku którego wyszukanie potrzebnych treści byłoby nie tylko czasochłonne, ale wymagałoby także od nauczycieli podstawowej wiedzy o kulturze i gwarach regionu.

Układ tematyczny z jednej strony daje holistyczny obraz kultury regionu, z drugiej zaś, dzięki temu, że „każdy tom stanowi samoistnie integralną całość semantyczną” [Pelcowa, 2023, s. 23], pozwala rekonstruować językowy obraz świata mieszkańców wsi w poszczególnych domenach tematycznych. W zależności od czasu, jakim dysponują nauczyciele/edukatorzy, oraz od celów dydaktycznych, które wyznaczają, mogą oni podążyć za propozycją autorki i ułożyć cykl zajęć, w którym kolejne tematy odpowiadałyby tytułom tomów słownika. Mogą także zrealizować zajęcia z wybranych domen, np. o obrzędach ludowych okresu zimowego (np. hasła *Godne Święta, Godnie Święta, Gody* I ‘święta Bożego Narodzenia’ wraz z mapą nr 4 [SGL, t. X, s. 137–138, 557], *dunajowanie*³ ‘kolędowanie bożonarodzeniowe z życzeniami dla panny i śpiewaniem kolęd zalotnych z powtarzaniem w refrenie słowami *na dunaj*’ wraz z ilustracjami nr 8 i 9 [SGL, t. X, s. 123, 603]) lub wiosennego (np. hasła *święcone* i *święconka* ‘pokarmy święcone w Wielką Sobotę’ wraz z mapą nr 10 [SGL, t. X, s. 420–422 i 422–424, 563], *przesady wielkanocne* ‘wiara w nadprzyrodzoną moc zjawisk i zachowań, związanych z konkretnym wydarzeniem’ [SGL, t. X, s. 339–341]), o obrzędowości rodzinnej (np. hasła *ocze-piny* ‘dawny obrzęd weselny, podczas którego panna młoda przechodziła ze stanu panieńskiego w zamężny’ [SGL, t. X, s. 252–256]), o regionalnych pokarmach codziennych i świątecznych (np. hasła *kulasza* II ‘gęsta potrawa z mąki pszennej, żytniej lub gryczanej, rzucanej na wrzącą wodę, z dodatkiem ugotowanych ziemniaków’ wraz z mapą nr 4 [SGL, t. VI, s. 292–295, 653], *kutia* ‘potrawa wigilijna z tłuczonej pszenicy, maku i miodu’ wraz z mapą nr 15 [SGL, t. VI, s. 297–299, 664]) czy o strojach i dawnych narzędziach służących do ich przygotowania (np. hasła *soroczka* ‘koszula lniana męska lub damska ozdobiona specjalnym haftem’ wraz z ilustracją nr 4 [SGL, t. VII, s. 342–343, 500], *krośna* ‘warsztat tkacki’ wraz z ilustracją nr 25 [SGL, t. VII, s. 190, 519]).

Tematyczny układ słownika z pewnością ułatwia nauczycielom i uczniom wyszukiwanie informacji i planowanie procesu dydaktycznego. Może być także praktyczną wskazówką w tworzeniu zadań polegających na samodzielnym gromadzeniu przez uczniów słownictwa gwarowego z poszczególnych domen podczas badań terenowych z wykorzystaniem kwestionariusza. Może więc stanowić inspirację

3 Dunajowanie w Łukowej i okolicach było pierwszym zwyczajem z regionu lubelskiego wpisanym 5.11.2020 r. na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego [Krajowa Lista Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, b.r.].

i merytoryczną bazę uczniowskich słowniczków gwarowych poszczególnych wsi Lubelszczyzny.

Kolejną zaletą *Słownika gwar Lubelszczyzny* w kontekście dydaktycznym, wynikającą z jego pragmatycznego charakteru, jest struktura hasła i sposób zapisu gwar. Rezygnacja z pisma fonetycznego na rzecz zapisu ortograficznego z uwzględnieniem cech fonetycznych, morfologicznych i składniowych gwar Lubelszczyzny [zob. SGL, t. I, s. 28–29] zdecydowanie ułatwia korzystanie ze słownika osobom bez przygotowania filologicznego, a co szczególnie istotne – uczniom i nauczycielom (nie tylko polonistom) oraz edukatorom prowadzącym zajęcia o tematyce regionalnej w domach kultury, bibliotekach czy muzeach. Pozwala im zarazem poznać cechy gwarowe regionu i dostrzec jego językowe zróżnicowanie wewnętrzne. Jak zauważa H. Pelcowa, taki sposób zapisu wyrazów hasłowych oraz kontekstów jest szczególnie ważny:

Pozostawienie autentycznej wersji językowej jest uzasadnione: są to opisy dotyczące konkretnego elementu rzeczywistości wiejskiej, z podanym objaśnieniem nazwy, jej motywacji nazewniczej oraz sposobu funkcjonowania, w tym przydatności i możliwości zastosowania [SGL, t. I, s. 29].

Z siedmiu komponentów artykułu hasłowego stosowanego w *Słowniku gwar Lubelszczyzny* [zob. SGL, t. I, s. 25–26; Pelcowa, 2023, s. 48–49] w perspektywie edukacyjnej szczególnie ważne są: 1) konteksty, a więc cytaty pochodzące z wypowiedzi mieszkańców regionu, 2) graficzna prezentacja geografii wyrazu w postaci mapy językowej oraz 3) ilustracja jednoznacznie wskazująca desygnat. Łączenie tekstu ze środkami wizualnymi – ilustracją i mapą, które autorka traktuje jako elementy równorzędne i obligatoryjne w strukturze hasła w słowniku gwarowym [Pelcowa, 2023, s. 49–52], ma ogromne zalety dydaktyczne. Pozwala uczniom nie tylko dokładniej zrozumieć istotę omawianych słów, ale także, dowartościowując rolę obrazu i graficznej interpretacji zjawisk językowo-kulturowych, zdecydowanie podnosi atrakcyjność przekazu. To bardzo ważne z kilku powodów: 1) młodego wieku odbiorców, którzy przyzwyczajeni i przywiązani są dziś bardziej do treści wizualnych niż tekstu; 2) możliwości zastosowania odmiennych metod nauczania, rozwijających różne umiejętności i kompetencje uczniów; 3) potrzeby wykorzystywania różnorodnych materiałów dydaktycznych dostosowanych do poziomu edukacji i pozwalających urozmaicić zajęcia. Słownik pozwala nauczycielom zaprojektować różne ćwiczenia w zakresie: interpretacji tekstu gwarowego, wyszukiwania informacji i szczegółów, wskazywania i nazywania wartości istotnych dla mieszkańców wsi, a także czytania i interpretowania mapy językowej czy dostrzegania zależności zjawisk językowych i kulturowych. W starszych klasach mogą to być ćwiczenia w określaniu zasięgu poszczególnych nazw oraz ich zróżnicowania, wskazywaniu synonimów czy poszukiwaniu językowego rodowodu nazwy gwarowych.

Nieocenionym źródłem materiału, wartościowym również pod względem dydaktycznym, jest przygotowany przez H. Pelcową wybór tekstów gwarowych dołączony do ostatniego tomu słownika [SGL, t. XII, s. 319–437]. Są to dłuższe fragmenty wypowiedzi mieszkańców wsi, ukazujące realia dawnego wiejskiego życia, pracy, wierzeń, obyczajów i systemu wartości. Teksty pochodzą ze 119 miejscowości Lubelszczyzny [SGL, t. XII, s. 321]. Taki korpus z pewnością jest reprezentatywny dla niejednorodnego, wielokulturowego regionu, ukazuje jego złożoność i specyfikę językową. Nauczyciele/edukatorzy z łatwością znajdą tu przykłady tekstów, które mogą stanowić podstawę wartościowych zajęć z zakresu edukacji regionalnej. Pomocą merytoryczną w interpretacji tekstów gwarowych oraz w przygotowaniu poleceń i zadań dla uczniów będzie z pewnością jeden z rozdziałów monografii *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego*, zatytułowany *Wypowiedź gwarowa jako przekaz językowo-kulturowy* [Pelcowa, 2023, s. 133–153]. Autorka wskazuje w nim na najważniejsze cechy ustnych tekstów pochodzących od mieszkańców wsi: typy informatorów i ich świadomości oraz stosowane przez nich techniki narracyjne, przenikanie się przeszłości i współczesności, a więc najważniejszej perspektywy wyłaniającej się z przekazów gwarowych, a także najczęściej pojawiające się w tekstach aspekty i tematy ujawniające ludowy sposób interpretacji świata. Podkreśla i wyjaśnia także zauważalne obecnie zmiany w języku regionu, przyczyny niekonsekwentnej realizacji cech gwarowych, a także najistotniejsze czynniki wpływające na świadomość językową mieszkańców wsi [Pelcowa, 2023, s. 150–153].

Monografia H. Pelcowej pt. *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* [Pelcowa 2023], będąca syntezą wiedzy o gwarach regionu oraz językowo-kulturowym obrazie świata w nich utrwalonym, z perspektywy edukacyjnej ma jeszcze inną niepodważalną wartość. Dla osób odpowiedzialnych za prowadzenie zajęć o tematyce regionalnej, a więc za budowanie tożsamości młodych pokoleń, opracowanie jest kompleksowym wsparciem merytorycznym, przekazującym niezbędną wiedzę o języku i kulturze regionu, wskazującym na rolę języka ze szczególnym uwzględnieniem słownictwa w procesie edukacji regionalnej. Jest także nieocenionym źródłem inspiracji w zakresie doboru tematów, metod nauczania i materiału dydaktycznego.

Ostatnim bardzo ważnym w kontekście edukacyjnym walorem opracowania, na który należy wskazać, jest dostępność części *Słownika gwar Lubelszczyzny* [SGL, t. VI–XII] oraz monografii *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* [Pelcowa 2023] w Cyfrowej Bibliotece Narodowej Polona [b.r.] oraz w Bibliotece Cyfrowej UMCS [b.r.]. Znacznie ułatwia i przyspiesza to dostęp do publikacji, zdecydowanie poszerza grono odbiorców słownika, ale ma jeszcze jedną ważną zaletę. Współcześnie uczniowie, osoby młode chętniej sięgają po publikacje elektroniczne niż po tradycyjne książki. Są czytelnikami, którzy dobrze czują się w cyfrowym świecie. Dzięki dostępności w sieci mogą korzystać

ze słownika nie tylko podczas zajęć, ale także w domu, w dowolnej chwili, wyszukując informacje, gromadząc i opracowując wiadomości do własnych projektów. Nieograniczony dostęp to także duże ułatwienie dla nauczycieli, edukatorów oraz wszystkich osób, którym bliskie są regionalizm i kultura ludowa.

W kontekście dostępności *Słownika gwar Lubelszczyzny* warto podkreślić, że funkcjonuje też strona internetowa opracowania [*Słownik gwar Lubelszczyzny*, b.r.], na której odnaleźć można informacje o wszystkich tomach słownika z przykładowymi hasłami w postaci plików pdf, a także teksty gwarowe, również w postaci plików audio. To cenne źródło, które pozwala nauczycielom wprowadzić nowe treści i metody oraz ćwiczenia w słuchaniu do zajęć regionalnych, uczniom daje zaś możliwość usłyszenia gwar regionu z ich specyficznymi cechami językowymi.

6. PODSUMOWANIE

Słownik gwar Lubelszczyzny Profesor Haliny Pelcowej [SGL] wraz z monografią *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* [Pelcowa, 2023] są nieocenionymi źródłami wiedzy, które pozwalają znakomicie realizować cele edukacji regionalnej – uczyć szacunku dla kultury i języka własnej małej ojczyzny i budować tożsamość regionalną młodego człowieka. To naukowe opracowanie najwyższej próby jest równocześnie wielką inspiracją dla nauczycieli i edukatorów w doborze treści i metod nauczania oraz tworzeniu różnorodnych typów ćwiczeń. Z perspektywy uczniów jest zaś skarbnicą wiedzy o ich dziedzictwie rodzinnym i lokalnym, zaprezentowanym w sposób przystępny i atrakcyjny. Dzięki wykorzystaniu słownika w procesie dydaktycznym gwara zostaje dowartościowana jako językowy kod przeszłości regionu, stając się jednocześnie „kluczem do zrozumienia teraźniejszości” [Pelcowa, 2023, s. 187]. *Słownik gwar Lubelszczyzny* nie tylko dokumentuje i ocala dziedzictwo językowo-kulturowe, ale także przypomina i odkrywa na nowo korzenie regionalnej kultury.

A jeśli, parafrazując słowa Hoddinga Cartera, chcemy nasze dzieci wyposażyć w skrzydła, by leciały wysoko, musimy dać im też korzenie, by wiedziały, dokąd i którądy wracać.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

SGL – Pelcowa Halina, 2012, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. I: *Rolnictwo – Narzędzia rolnicze. Prace polowe. Zbiór i obróbka zbóż*; 2014, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. II: *Rolnictwo – Transport wiejski. Rośliny okopowe i paszowe. Gleby i rodzaje pól. Uprawa lnu i konopi. Zbiór siana*; 2015, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. III: *Świat zwierząt*; 2016, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. IV: *Sad i ogród warzywny. Budownictwo i przestrzeń podwórza*; 2017, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. V: *Świat roślin*; 2019, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. VI: *Pokarmy*; 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. VII: *Odzież i obuwie. Przędzenie lnu i tkanie płótna*; 2020, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. VIII: *Człowiek i rodzina. Higiena i choroby. Meble, sprzęty i prace domowe*, (współautorzy: Ilona Gumowska-Grochot, Blanka Skórska); 2021, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. IX: *Przestrzeń wsi. Ukształtowanie powierzchni. Życie społeczne i zawodowe*; 2022, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. X: *Obrzędowość i obyczajowość ludowa*; 2022, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. XI: *Meteorologia i astronomia. Czas. Kolory*; 2023, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, t. XII: *Czynności – Miary – Uczucia – Cechy i właściwości – Inne. Teksty gwarowe. Indeks haseł*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

BIBLIOGRAFIA

- Biblioteka Cyfrowa UMCS, b.r., <https://dlibra.umcs.lublin.pl/dlibra> (dostęp: 31.03.2025).
- Cyfrowa Biblioteka Narodowa Polona, b.r., <https://polona.pl/> (dostęp: 31.03.2025).
- JÓZEFOWICZ Anna, 2013, *Region oraz edukacja regionalna w podstawach programowych wychowania przedszkolnego i szkoły podstawowej*, „Ars inter Culturas”, nr 2, s. 105–117, <https://doi.org/10.34858/AIC.2.2013.31>
- KACZMAREK Leon, BARTMIŃSKI Jerzy, MAZUR Jan, 1978, *Ugrupowanie gwar Lubelszczyzny*, „Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 20, nr 1–2, s. 65–89.
- Krajowa Lista Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, b.r., <https://niematerialne.nid.pl/krajowa-lista-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego/> (dostęp: 31.03.2025).
- NIKITOROWICZ Jerzy, 2006, *Edukacja regionalna na pograniczach*, w: A. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, red., *Edukacja regionalna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 91–114.

- NIKITOROWICZ Jerzy, 2009, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- NIKITOROWICZ Jerzy, 2011, *Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa obywatelskiego*, w: A. Cudowska, red., *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu*, Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok, s. 23–32.
- PELCOWA Halina, 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- PELCOWA Halina, 2009, *Dziedzictwo językowe i kulturowe regionu w przestrzeni edukacyjnej*, „Prace Filologiczne”, t. LVI, s. 303–312.
- PELCOWA Halina, 2015, *Słowniki gwarowe w dialogu pokoleń*, w: E. Wierzbicka-Piotrowska, red., *Dialog pokoleń w języku potocznym, w języku wsi i miasta, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultury*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 303–310.
- PELCOWA Halina, 2023, *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- REPSCH Ewa, 2013, *O potrzebie edukacji regionalnej*, „Zeszyty Zespołów Senackich”, z. 13, s. 111–117.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego, kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach w liceach profilowanych (Dz.U. Nr 61, poz. 625), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20010610625> (dostęp: 31.03.2025).
- Słownik gwar Lubelszczyzny*, b.r., <https://www.umcs.pl/pl/sgl.htm> (dostęp: 31.03.2025).

